

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУСУНДАГЫ АЯЛДАРДЫН САЯСИЙ ТАГДЫРЫ: АЯЛДАРДЫН САЯСИЙ УКУКТАРЫН ИЛГЕРИЛЕТҮҮҮҮЧҮН ӨНӨКТҮКТҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ ТУУРАЛУУ БАШТАПКЫ БАЙКООЛОР

Надежда ДОБРЕЦОВА, Айнура ДЖУНУШАЛЕВА, АДИБ УУЛУ АРГЕН

Рецензент: Кайыргүль САДЫБАКАСОВА, гендердик өнүт боюнча эксперт

Өнүктүрүү саясат институту 2021-жылдагы үгүт жана шайлоо өнөктүгүнүн алкагында аялдардын саясий укуктарын илгерилетүүгө көмөктөшкөн жана тоскоол болгон факторлор тууралуу баштапкы байкоолорун жалпылаштырып чыкты. Жигердүү маалыматтык өнөктүк жана жергиликтүү кеңештиндепутаттыгына талалапкерлигин коюуга ниеттенген аялдар менен иштөө аялдардын саясий жолунда ийгиликтин фактору эмнелер болуп жатканы, ал эми эмнелери тоскоолдук кылаары жөнүндө кызыктуу байкоолорду жана баштапкы тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк

берди. Ошол эле учурда, ийгиликтин көптөгөн факторлору “таяктын эки учундай” мүнөзгө ээ экендигин белгилей кетүү маанилүү – алар аялга жергиликтүү кеңештин депутаты болууга жардам бергендей эле, тоскоолдук да жаратышы мүмкүн. Ийгилик факторлорунун жана тоскоолдуктардын жыйындысы ар бир жамаат үчүн өзгөчө экендигин, шайлоо кырдаалы түрдүү муниципалитеттерде ар башкача түзүлгөнүн белгилей кетүү маанилүү. Кээ бир жерде аялдар жергиликтүү парламенттерден тынч жана ишенимдүү түрдө орун алышты, ал эми бир жерде кеңешке кирбей калганына нааразы болгон эркектер депутаттык

мандатка талапкер аялдарга бир топ иш-аракеттери менен терс мамилесин көрсөтүштү: шайлоонун жыйынтыктарын сотко берүү ниетинен баштап, түздөн-түз коркутууга жана зомбулук көрсөтүүгө чейин жетти.

Корутундулар жана сунуштар соңку мүнөзгө ээ эмес, аларды шайлоонун тигил же бул жыйынтыктарын түшүндүргөн айрым гипотезалар катары гана караш керек. Бул гипотезаларды тастыктоо же четке кагуу үчүн масштабдуу сандык социологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүү талап кылынат. Бул изилдөө аялдардын саясий катышуусун коом кандай кабыл алып жатканы, үстөмдүк кылган стереотиптер жана жалган ишенимдер тууралуу толугураак жана терең элес аялдардын саясий катышуусунун натыйжалуу стратегиясын жана тактикасын иштеп чыгуу үчүн керек. Мунун натыйжасында келечекте аялдардын саясий катышуусун колдоого иштиктүү стратегияны жана тактиканы даярдоого мүмкүн болот.

КИРИШ СӨЗ

2021-жылдын 11-апрелинде өткөн жергиликтүү кеңештерге шайлоо биринчи жолу аялдар үчүн жаңы “мүмкүнчүлүктөр коридорун” эсепке алуу менен өткөрүлдү. Ал жергиликтүү кеңештердин курамында бир жыныстагы адамдар үчүн 30% квота коюу жолу менен түзүлгөн. Өнүктүрүү саясат институту (мындан ары – ӨСИ) “Алдыдагы жергиликтүү шайлоодо аялдардын катышуусун жана тартылышын кеңейтүү боюнча маалыматтык өнөктүк өткөрүү” Долбоорунун¹ алкагында ири маалыматтык өнөктүктү өткөрдү. Бул өнөктүк маалымда ӨСИ түрдүү аспаптардын жана маалымдоо каналдарынын жардамы менен Кыргыз Республикасынын жарым миллионго жакын жаранына жете алды. Мындан тышкары, Өнүктүрүү саясат институту WhatsApp’тагы 19 топ менен тыгыз иштешти, алар өлкө боюнча депутаттыкка талапкер болгон 500дөн ашык аялдык башын бириктиришти. WhatsApp-топтору аял талапкерлердин ортосунда маалымат алмашуу, ыкчам консультация берүү жана эң негизгиси, өз ара колдоо көрсөтүү максатында түзүлгөн. Топтордун иш тажрыйбасы көрсөткөндөй, топтун мүчөлөрүнүн өз ара моралдык колдоосу аларга пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүгө түрткү берди. ӨСИ үчүн топтор аналитикалык мүнөздөгү баалуулукка да ээ болду, себеби бул топтордун ишинин алкагында алынган маалыматтар

депутаттыкка талапкер болуп каттоодон өтүп, андан кийин үгүт иштерине катышкан аялдардын өздөрүнөн түздөн-түз алынып турган.

Жигердүү маалыматтык өнөктүк жана жергиликтүү кеңештердин депутаттыгына талапкерлигин коюуга ниеттенген аялдар менен иштөө ӨСИге аялдардын саясий өсүшүндө эмнелер ийгиликтин фактору болуп, ал эми эмнелер тоскоол болуп жаткандыгына кызыктуу байкоолорду жүргүзүп, баштапкы тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берди. Ийгилик факторлорунун баштапкы топтому төмөнкүчө болду:

- аялдын жаш курагы анын жергиликтүү шайлоого катышуусуна тоскоол болбойт;
- шайлоодогу жеңиш үгүт өнөктүгү маалымдагы жигердүүлүк менен гана эмес, буга чейин көрсөтүлгөн лидерлик сапаттар менен, талапкердин өз жамаатынын өнүгүшүнө кошкон салымы менен камсыздалат;
- аялдарды коррупцияга азыраак шектешет;
- көпчүлүк адамдар аялдар үгүт өнөктүгүндө эркектерге караганда көбүрөөк жүйөлүү убадаларды беришет деп эсептешет;
- аял талапкер үчүн үй-бүлөнүн (жолдошунун, балдарынын жана жакын туугандарынын) колдоосу өтө маанилүү.

Ошол эле учурда ийгиликтин көптөгөн факторлору кош мүнөздө экендигин белгилей кетүү маанилүү – алар аялга жергиликтүү кеңештин депутаты болууга жардам бергендей эле, ошол эле маалда тоскоол да болот. Мисалы, аялдар коррупцияга азыраак шектелип, жакшы депутат болуп эсептелет, себеби аялдардын акчасы эркектерге караганда азыраак. “Тыйындын экинчи тарабы” – аялдарда үгүт өнөктүгүн жүргүзүү үчүн финансылык мүмкүнчүлүктөрү аз. Позитивдүү пикир: аялдар өз программаларында жетүүгө мүмкүн болгон жыйынтыктарды сунуш кылышат жана куру убадаларды азыраак беришет. Бирок ушул эле фактор аялга каршы иштеши мүмкүн: гендердик стереотиптерден улам көпчүлүк муну аялдын алсыздыгы, жамааттын бардык көйгөйлөрүн бир заматта чечүүгө жөндөмсүздүгү катары эсептешет. Тоскоолдуктар бир жактуу мүнөзгө ээ жана алардын болжолдуу тизмеси төмөнкүчө түзүлгөн:

- коом жергиликтүү саясаттагы аялдардын ролун четке кагып келет, гендердик стереотиптердин кысымы дагы деле болсо байкалууда, бирок аял-депутаттарга шайлоочулардын колдоосун азайткан жок;
- аялдардын шайлоого катышуу үчүн финансылык мүмкүнчүлүктөрү азыраак;

¹ Кыргызстандагы шайлоону колдоо программасынын гранты, бул программаны Кыргыз Республикасындагы БУУӨП ишке ашырып, Швейцария Өкмөтү каржылайт.

- аялдарга кантип депутат болуп (үгүт өнөктүгү), депутаттык ишти кантип аткарышы керектиги жөнүндө билим жетишсиз болууда;
- аялдарга караганда эркектерде шайлоочулар менен бейформалдуу баарлашуу, бош убактысын өткөрүү мүмкүнчүлүгү көбүрөөк, аларга коомдук мейкиндиктер жеткиликтүү, бул болсо эркектерге шайлоочуларды тартып, аларды ынандырууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет;
- аялдардын шайлоо өнөктүгүнө жана жалпысынан саясий багытта иш алып барууга убактысы аз, анткени эркектерге караганда төлөнбөгөн үй жумуштарына көбүрөөк убакыт коротушу керек (Улуттук статистика комитетинин убакыттын бюджетти тууралуу байкоосуна караганда).

Тоскоолдуктар бир жактуу жана айкын мүнөзгө, ал эми ийгиликтин факторлору эки ача мүнөзгө ээ болгону гендердик жагынан алып караганда шайлоонун позитивдүү жыйынтыктары туруктуу болбогонунан кабар берет. Ийгилик факторлору тоскоолдуктардай эле айкын болоору келечекте кандай күч-аракеттер көрүлө тургандыгынан көз каранды болот.

Ийгилик факторлорунун жана тоскоолдуктардын жыйындысы ар бир жамаат үчүн уникалдуу болгонун, шайлоо кырдаалы түрдүү муниципалитеттерде ар башкача түзүлгөнүн белгилей кетүү маанилүү. Кээ бир жерде аялдар жергиликтүү парламенттерден тынч жана ишенимдүү түрдө орун алышты, ал эми бир жерде кеңешке кирбей калганына нааразы болгон эркектер депутаттык мандатка талапкер аялдарга бир топ иш-аракеттери менен терс мамилесин көрсөтүштү: шайлоонун жыйынтыктарын сотко берүү ниетинен баштап, түздөн-түз коркутууга жана зомбулук көрсөтүүгө чейин жетти. Өлкөдө аялдардын саясий жигердүүлүгүн бир калыпта кеңейтүүгө тоскоол болгон жалгыз фактор – аялдардын шайлоо процесси жана анын чоо-жайы жөнүндө билиминин жоктугу, жергиликтүү кеңештин депутатынын ролу, ыйгарым укуктары жана милдеттери боюнча жалпы компетенттүүлүктүн жетишсиздиги.

Бул жерде келтирилген божомолдорду жасоого жол берген маалыматтар шайлоо алдындагы мезгилде маалыматтык жолугушууларга катышкан жигердүү аялдар аркылуу топтолуп, андан кийин аймактар боюнча WhatsApp-топторуна бириктирилди. Жалпысынан топторго 556 катышуучу катталды, алардын ичинен болжол менен 15% же 80ден ашык адам

жыйынтыктарды талкуулоого катышты. ЖӨБдүн Мыкты тажрыйбалар порталы (www.myktyaimak.gov.kg) аркылуу 150 аял талапкер үчүн онлайн консультация маалыматтарды алуу үчүн дагы бир маанилүү булак болуп калды. Бул консультацияны ӨСИ “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун алкагында өткөргөн. Долбоорду Швейцариянын Өкмөтү каржылап, ӨСИ ишке ашырып келүүдө.

Өнүктүрүү саясат институту мындай изилдөөгө, ошондой эле аялдардын саясий катышуусун кеңейтүү боюнча келечектеги өнөктүктөргө катышуу ниетин билдирип, бардык кызыкдар тараптарды кызматташууга чакырат. Бардык суроолор боюнча office@dpi.kg электрондук дарегине кат жазууңузду өтүнөбүз.

Нурия МУКАМБЕТОВА,

Чүй облусунун Аламүдүн районундагы Кара-Жыгач айылдык аймагы:

“Саясат – эркектер гана үстөмдүк кылган мейкиндик деген түшүнүк дагы деле жашап келе жатат. Ошондуктан, көпчүлүк аялдар бийликке умтулушпайт (айрымдары жамааттын көйгөйлөрүн эркектер жакшыраак чечет деп ойлошот, башкаларына болсо күйөөлөрү уруксат бербейт, үчүнчүлөрү жамааттын иштерине катышуу өтө эле көп убакытты талап кылат деп ойлошот).

Туугандарым мени колдошту, бирок башка талапкерлерди колдогондой болгон жок: алар шайлоочуларды ташып келишкен жок, шайлоо күнү үгүт иштерин активдүү жүргүзүшкөн жок, УШКнын кире беришинде туруп, келгендерден добушун берип коюуну суранышкан жок. Бул алар тараптан туура болду. Ушундай мыйзам бузуулардын бардыгын токтотуш керек деп эсептейм. Натыйжада, татыктуу депутаттар эмес, командасы жигердүү иштеп бергендер (шайлоочуларды ташып келип, убада берип, дасторкон жайгандар ж.б.) шайлоодон өтүп кетүүдө.

Мен депутат болдум, бирок жогорудагы мыйзам бузуулардан улам утулуп калышым мүмкүн эле. Мага билим жетишпей турду. Каттоо учурунда бардык ишти болжолдоп, ички туюмума таянып жасадым, менде бир нече материалдар болсо дагы, баары бир жетиштүү билим жана көндүм жетпей жатканын сезип турдум. Талапкерлерге өзүн көрсөтүүдөн мурун бардык жол-жоболор менен таанышып алгыла деп кеңеш берем.

Үгүт иштерин жүргүзүү жагынан алып караганда шайлоочулар менен жолугушуулар баарынан жакшы “иштейт” экен деп калдым.

Материалдардын ичинен программаны гана колдондум, шайлоочулар менен жолугушууларда ал ар дайым жанымда болду.

Албетте, мен ийгиликтүү депутат болгум келет. Бул үчүн шайлоочуларым менен болушунча тез-тез жолугуп, алардын көйгөйлөрүн билип, жамааттын көйгөйлөрүн чечүү үчүн бардык тажрыйбамды жана билимимди жумшаганга аракет кылышым керек деп ойлойм”.

ИЙГИЛИКТИН ФАКТОРЛОРУ: ЭКИ АЧА ЧЕЧМЕЛЕНИШИ

Аялдын жаш курагы анын жергиликтүү шайлоого катышуусуна тоскоол болбойт

Шайлоо алдында аялдын жаш курагы анын жергиликтүү өз алдынча башкарууга катышууга болгон саясий укугун колдонууда чоң тоскоолдук болуп калышы мүмкүн деген пикир басымдуулук кылган. Бирок иш жүзүндө, көпчүлүк учурларда жергиликтүү кеңештин депутаттыгына аял канча жашында талапкер болуп жаткандыгы маанисиз болуп чыкты. Кыз-келиндерге жаш курагы кеңештин курамына киришине тоскоолдук кылбаган учурлар болду. Мисалы, ӨСИ 28 жашка толо элек бери дегенде 10 аял шайлоо өнөктүгүн ийгиликтүү жүргүзгөндүгүн көрдү. Шайлоодо улгайган курактагы аялдар жеңишке жетишкен мисалдар андан да көп, бул таң калыштуу деле эмес, анткени көптөгөн жамааттарда кары адамдарды сыйлашат, ал эми депутат болуп калган улгайган аялдар, эреже катары, өз айылдарында жигердүү турмуштук позициясы менен белгилүү болуп калышкан, жергиликтүү кеңештин депутаты катары иш тажрыйбасы болгондор да аз эмес. Натыйжада, аялдын жашына караганда анын коомдук жигердүүлүгү, кесипкөй сапаттары, саясий дарамети аялдардын шайлоого катышуусунун жыйынтыктарына көбүрөөк таасир этет деп божомолдоого болот.

Бирок эч бир жаш курагы шайлоодо жеңишке жетүүгө кепилдик болуп бербейт же стереотиптерден коргобойт. Айталы, келинге ал али өтө эле жаш жана тажрыйбасыз болгонун, анын милдети балдарын өстүрүп-чоңойтуу экенин, ал эми улгайган аялга алдан тайып калганын, андан көрө неберелерин бакса туура болоорун айтышы мүмкүн. Ошентип, аялдар жынысы жана курагы боюнча эки басмырлоого дуушар болушат, бирок гендердик теңчиликке берилген кепилдиктер өмүр бою сакталышы керек.

Айнагүл ЫРЫСБАЕВА

(<https://youtu.be/uPoLF6b4va8>):

“Мен дээрлик 40 жыл мектепте мугалим

болуп иштедим, азыр пенсиядамын. Айылдын өнүгүшүнө салым кошо алаарымды түшүнүп, айылдык кеңештин депутаттыгына талапкерлигимди көрсөттүм. Эң башкы максатым – бюджеттин туура бөлүштүрүлүшүнө көмөктөшүү. Эркек депутаттар менен аял депутаттардын ортосунда ар дайым көп талаш-тартыштар болуп келет. Эркек депутаттар социалдык көйгөйлөргө “алагды” болгусу келбейт, аялдардын муктаждыктарын байкашпайт. Аялдар өз укуктарын коргошу керек, мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жолун табууга тийиш. Тилекке каршы, Кыргызстандын элет жергелеринде жашагандардын менталитетинде көптөгөн стереотиптер бар. “Карыганда үйдө эле отурбайсызбы, эмне жасай алмак элеңиз” деген сыяктуу сөздөрдү уккан күндөрүм болду. Бирок мен мындай пикирлерди кулагымдын сыртында калтырууга аракет кылам, эмне кыла алаарымды жана эмне кылып жаткандыгымды билемин”.

СУНУШ

Жергиликтүү деңгээлде чечимдерди кабыл алууга катышуусун кеңейтүүнү көздөгөн аялдар жаш курагына карабастан ар тараптуу колдоого муктаж. Ошондуктан, келечектеги колдоо чарасы катары тренингдерге, мектептерге, семинарларга, маалымат жолугушууларына жана башка ушул сыяктуу иш-чараларга катышуу үчүн жаш куракка чектөө киргизбөө сунушталат. Аялдарга карата басмырлоонун көп кырдуу мүнөзүнүн эске алынышын камсыз кылып, аялдардын жашоо цикли учурунда мыйзамдардын алкагында жана аны ишке ашыруунун жүрүшүндө, анын ичинде ар кандай курактагы аялдарды билим берүүчү, маалымдоочу иш-чараларга тартуу аркылуу гендердик теңчилик принцибинин колдонулушун камсыз кылуу зарыл.

Шайлоодогу жеңиш үгүт өнөктүгү маалындагы активдүүлүк менен гана эмес, буга чейин билинген лидерлик сапаттар менен, шайлоолорго карабастан, жамааттын өнүгүшүнө кошкон салымы жана бул салым жөнүндө коомчулуктун маалымдуулугу менен камсыздалат.

Жогоруда айтылгандай, жергиликтүү кеңештин

депутаттыгына талапкер аялдын жаш курагы анын шайлоо процессинде артыкчылыгы же коркунучу болуп калбайт, басмырлоого жаштар да, улгайган аялдар да кабылат. Аялдын жамаатты өнүктүрүүгө кошкон салымы, анын буга чейинки жарандык активдүүлүк тажрыйбасы, жамаатты өнүктүрүүдө иш жүзүндө жетишкен жыйынтыктары жана ишке ашырылган долбоорлор баарынан маанилүү болуп чыга келет. Шайлоо өнөктүгү өтүп-өтпөгөнүнө карабастан, аялдардын айылдын, жамааттын өнүгүүсүнө кошкон салымы, айыл тургундары дуушар болгон көйгөйлөрдү чечүүдө жигердүүлүгү позитивдүү үгүт өнөктүгүн уюштурууда артыкчылык болуп берет. Ал тургай, кээде негизги иш жеринде, мисалы, мектеп мугалими катары иш ордунда лидерлик сапаттарын, эрктүүлүгүн көрсөтүү да жетиштүү болуп калат.

Лаззат ТАБАЛДЫ кызы Сары-Көө айылдык аймагынын Жекен айылында жашайт, көптөн бери мектепте иштеп, билим берүү тармагына кошкон салымы менен белгилүү: “Мен өзүм үчүн жигердүү түрдө үгүт жүргүзгөн жокмун, бирок өз талапкерлигимди сунуштадым жана маалыматты тараттым. Ошентип эл өзү эле мен үчүн добушун берди. Үй-бүлөмдүн, мугалимдер жамаатынын жана көптөгөн айылдаштарымдын колдоосу мага ишеним берди”.

СУНУШ

Шайлоого катышууга даярдыктар үгүт өнөктүгү расмий башталганга чейин бир-эки ай мурун эмес, кеминде бир же эки жыл мурун башталышы керек. Бул убакыт аялдын жамааттын ишенимине ээ болуп, жамааттын жашоосун оңдоого салым кошуп, өзгөрүүлөргө жетише алган адам катары кадыр-баркка ээ болушу үчүн керек. Дал ушул белгилүүлүк, кадыр-барк жана аброй бар болсо, алар аялга шайлоо өнөктүгүндө жардам берет, көпчүлүк учурда жаш курагы да, материалдык абалы да, ал тургай “келин” статусу да кеңешке өтүүгө тоскоолдук болбойт.

42 жаштагы Элеонора СЫЙДАНОВА 2016-жылдан бери Беловодск айылдык кеңешинин депутаты катары өз жамаатына жардам берип келатат. Элеонора айылдын турмушуна жигердүү катышып, жергиликтүү эл менен тыгыз иштешүүнүн натыйжасында депутат болду: “Айылдыктар өздөрү

мага депутат болууну сунуштап, менин талапкерлигимди сунуштап, колдоо көрсөтүүгө убада беришти. Шайлоого барганда, бул колдоону чындап сездим. Шайлоого бир нече аял талапкер катышты, бирок кеңештин курамына мен гана кирдим – 2016-жылдын чакырылышында 31 депутаттын курамында мен жалгыз аял болдум”.

Аялдар коррупциянын деңгээлин азайтууга көмөктөшөт

Депутаттыкка талапкер аялдардын өздөрүнүн ою боюнча, эркектерге караганда аялдардын дарегине коррупция боюнча айыптоолор алда канча аз айтылат. Биринчиден, эркектерге караганда аялдардын бийликке жеткиликтүүлүгү чектелүү, мындан улам коррупциялык иш-аракеттер үчүн мүмкүнчүлүктөрү да азыраак. Бирок андан да маанилүүсү, жарандар аялдар бийликке жеткенден кийин коррупциялык иш-аракеттерге көп аралашпайт деп ишенишет. Мунун себебин сураганда, маектештердин бири (айыл өкмөт башчысы) мындай үмүттүн эки себебин көрүп жатканын айтты: “Биринчиден, аялдар балдарга шарт түзүүгө бюджеттик каражатты көбүрөөк бөлүп берүүгө аракеттенишет, ал эми балдар болгон жерде уурулук да аз болот, экинчиден, аялдар бири-бирине абдан көз салып турушат жана аял кесиптештеринин начар жүрүм-турумуна жол беришпейт, башкача айтканда, аялдардын ортосунда туура эмес кадамдарды колдогон мамиле азыраак кездешет”. Мындай пикирге кошулбаса да болот, бирок эл аралык изилдөөлөр да ушул өңдүү тыянактарды чыгарган. Айрыкча, аялдар бюджетке социалдык мүнөз берип, каражатты биринчи кезекте балдардын муктаждыктарына, билим алуусуна бөлүүнү артык көргөндүгүнө байланыштуу ушундай көрүнүш жаралат экен.

Көптөр аялдардын шайлоо алдындагы программалары реалдуу болуп, калктын аялуу катмарларынын кызыкчылыктарына жооп берет деп эсептешет

Жергиликтүү жамааттын мүчөлөрү жана депутаттыкка талапкерлердин өздөрү, айрыкча, улгайган курактагы адамдар, аялдар сөзгө чечен болбогону үчүн эмес, аткара аларына көзү жетпеген убадаларды бербегени үчүн кээ бир шайлоочуларды ынандыра албаганын айтышат. Башкача айтканда, шайлоо өнөктүгү маалында аялдар “бардыгын бир маалда бүтүрүп берем” деп айткан учурлар сейрек кездешет. Муну

БИЙЛИККЕ КЕЛГЕН АЯЛДАР КОРРУПЦИЯГА КАРШЫ ТУРУШАТ

Профессор САРАНГИ жана экономика илимдеринин доктору Чандрани ДЖА Европадагы 17 мамлекеттин 155 аймагында коррупция тууралуу маалыматтарды жана мында аялдар менен эркектердин пайыздык катышы жөнүндө дайындарды талдап чыгышкан. Алар инструменталдык өзгөрүлмө ыкмасын – жыйынтыкка таасир эткен бир катар кыйыр факторлорду эске алган талдоо ыкмасын колдонушкан.

Саясатка байланыштуу кызматтарда аялдардын болушу өлкөдөгү коррупциянын азайышына таасир этери белгилүү болду. Буга чейинки эмгектердин анализине ылайык, изилдөөчүлөр белгилегендей, кеп аялдар менен эркектер тандап алган башкаруу стратегиясында болушу мүмкүн. Ошентип, айрыкча, аялдар балдардын, аялдардын жана үй-бүлөлөрдүн бакубат жашоосуна көмөктөшкөн саясатка көбүрөөк багыт алышат.

Мисалы, Индияда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы аялдар бюджеттин олуттуу үлүшүн коомдук товарларга жана инфраструктура маселелерин чечүүгө бөлүшөт, тигил же бул субсидиялар паракорлордун колуна түшүп калбашы үчүн дыкат көз салып турушат.

Мындан тышкары, аялдар мыйзам чыгаруу органдарында болгондо көбүнчө саламаттык сактоо жана билим берүү жаатындагы чыгымдардын өсөөрү байкалды. Ошол эле учурда билим берүү да коррупцияны азайтууга жардам берет – мамлекетте билим берүүнүн сапаты канчалык жогору болсо, коррупцияга аралашкан саясатчылар да ошончолук азаят.

СУНУШ

Аялдардын саясатка катышуусу менен коррупциянын деңгээлинин төмөндөө ыргагынын ортосундагы байланыш аялдардын саясий катышуусун андан ары кеңейтүүдө маанилүү жүйөлөрдүн бири болуп калууга тийиш. Башкача айтканда, коррупцияга каршы күрөшүү боюнча милдеттүү чаралардын катарында аялдардын саясий жигердүүлүгүн жогорулатууга багытталган чаралар болушу керек. Эгерде эмпирикалык байкоолор жана эл аралык изилдөөлөр Кыргыз Республикасындагы коррупциянын гендердик өңүттөрүнүн репрезентативдүү изилдөөлөрү менен бекемделсе, анда бул жүйө дагы ишенимдүү болот.

Айрым изилдөөчүлөрдүн божомолу боюнча, аялдар эркектердикине тең социалдык статуска ээ болгондо, саясатчылардын жынысы менен коррупциянын ортосундагы байланыш жоголушу мүмкүн. Алар муну бир көрүнүш менен байланыштырышат: бийликке жеткен аялдар да өз ыйгарым укуктарынан кыянаттык менен пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Бирок, изилдөөнүн жыйынтыгы башканы көрсөттү: тигил же бул өлкөдө аялдын статусу канчалык жогору болсо, саясатчылардын жынысы менен коррупциянын деңгээлинин ортосундагы байланыш ошончолук күчтүү болот.

Изилдөөчүлөр аялдар “табиятынан” азыраак коррупциялашкан дегенди айткысы келбегенин белгилешет, анда өлкөдөгү коррупциянын деңгээлине алардын социалдык абалы же конкреттүү кызмат орду эмес, алардын бийлик органдарындагы саны гана таасирин тийгизмек.

Булагы: https://www.gazeta.ru/science/2018/06/17_a_11805025.shtml

Аял талапкерлерге шайлоо убадаларына байланыштуу СУНУШ: “алтын тоолорду убада кылбай”, шайлоочулардын аткарууга мүмкүн болбогон каалоолоруна жетеленбей, чындыкты карманган жакшы. Бирок, шайлоочулардын көңүлүн калтырбоо үчүн, потенциалдуу шайлоочулардын колдоосунан ажырабоо үчүн, аялдар жок дегенде үч нерсени жасаганды үйрөнүшү керек:

- “кичинекей” убадаларды да чоң жетишкендиктер катары көрсөтүү үчүн эл алдында сүйлөө чеберчилигин өздөштүрүшү керек;
- эң өзөктүү темаларды тандап алып, “чакан” убадаларды берүү менен мыкты перспективаларды көрсөтүп бериши керек;
- шайлоочулардын альтернативалуу көйгөйлүү маселелерин таап, же дагы эмнеден үмүт эткенин билүү зарыл (мисалы, бардык жолдорду оңдоонун ордуна, биринчи кезекте оңдолушу керек болгон жолду тандап алуу үчүн жалпы элдик добуш берүүнү сунуш кылыңыз).

түшүнгөндөр аялдар үчүн чын дили менен добуш беришет. Бирок айрым жергиликтүү жамааттарда үстөмдүк кылган гендердик стереотиптер аларды аял талапкерлердин жупуну программаларында алсыздыкты көрүүгө мажбур кылат. Мындай учурда жупунулук маселени чечүүдө билимдин, жөндөмдүн аздыгы катары кабылданат. Башкача айтканда, айрым шайлоочулар бюджетте акча аз болгондуктан бир гана көчөнү оңдойм деп убада берген аялга караганда, акчанын тартыштыгына карабастан бардык көчөлөрдү оңдоп берем деп убада берген эркекке добушун беришет.

Үй-бүлөнүн (жолдошунун, балдарынын жана жакын туугандарынын) колдоосу аял талапкер үчүн чечүүчү мааниге ээ

Жергиликтүү саясатта аял үчүн эң жакын чөйрөсүнүн, биринчи кезекте туугандарынын жана жакындарынын (ата-энесинин, жолдошунун,

балдарынын, жакын туугандарынын, досторунун) колдоосунан өткөн маанилүү нерсе жок. Эркектер менен аялдардын коомдогу жигердүү ролу үчүн бул жалпы эреже жергиликтүү шайлоолорго катышууга карата да толугу менен колдонулат.

Эльмира СОЗАЕВА (https://youtu.be/OE_a9_Kh-kl): “Мен Түп районунун Тогуз-Булак айылынын жергиликтүү кеңешинин депутаты жана төрагасы болуп иштейм. Мен баатыр энемин, бирок үй-бүлөм жана жаштар мени колдоп, шайлашты. Ошол эле учурда, мен буга чейин тренингдерге катыша элек болчумун, ишимди баштаганда мен үчүн кыйын болду, сессия кандай өтөөрүн да билчү эмесмин. Бирок азыр билип калдым. Айылыбыздын көйгөйлөрүнө кайдыгер карап отура албагандыктан депутат болууну чечтим. Менин оюмча, эркектер “тышкы” көйгөйлөргө

СУНУШ

Коомдогу жана саясаттагы аялдардын ролу жөнүндө гендердик стереотиптерди жана терс маданий көз караштарды жоюу боюнча дагы деле көп иштерди жасоо керек экендиги талашсыз. Коомдун жергиликтүү саясаттагы аялдардын ролун четке кагуусун азайтууга багытталган келечекте көрүлчү чаралар катары аргументтердин топтомун иштеп чыгуу сунушталат. Алар эл аралык деңгээлде таанылган демократия жана гендердик теңдик ченемдерине гана эмес, ошондой эле аялдардын жергиликтүү саясатта аялдардын ордун четке каккан жана буга каршы турган жергиликтүү жамааттардын маданий көз карашына таянууга тийиш. Бул аргументтердин катарына төмөнкүлөрдү киргизсе болот:

- жергиликтүү жана улуттук саясатты ажырата билүү: узак мөөнөттүү маалыматтык өнөктүктөр аркылуу жамааттар арасында, айрыкча саясий мансапка умтулган эркектер арасында аялдар жергиликтүү кеңешке квота менен мандат алып, эркектердин саясий “лифтке” кезегин “алмаштырууга” умтулуп жатат деген кооптонуу деңгээлин азайтуу зарыл;
- эркектерге, анын ичинде депутаттыкка талапкерлерге гендердик теңчиликке байланыштуу мыйзамдардын талаптары жөнүндө, квота түрүндө убактылуу атайын чараларды киргизүү максаты жөнүндө билим берүү маанилүү;
- жергиликтүү жамааттардын чөйрөсүндө тигил же бул депутаттыкка

көбүрөөк көңүл буруп, өз ара атаандашса, аялдар ички көйгөйлөргө көбүрөөк көңүл бурушат”.

Анара КУЛЖАБАЕВА 2006-жылдан бери Токтогул районунун Жаңы-Жол айыл өкмөтүнүн башчысынын орун басары болуп иштейт. Анара эл арасында кадыр-баркка жетиш үчүн айланасындагы адамдардын да, өзүнүн да күмөн саноосун жана ишенбестигин жеңүүгө аргасыз болгон: “Албетте, үй-бүлөмө – күйөөмө, эки уулума жана кызыма мага эмне үчүн нервдин баарын короткон мындай иш керектигин, үй-бүлөм кыйналып калбай тургандай бул ишти аркалап кете аламбы же жокпу – ушуну түшүндүрүп берүү абдан кыйын болду. Аларга айыл өкмөтүнүн башчысы болуу ниетимди айтсам, балдар: “Апа, сиз эмне кыла аласыз? Айыл өкмөт башчысы болуу кыйын, алты айылды башкаруу керек, ал жакта көп жумуш, жоопкерчилик, түйшүк бар”, - дешти. Башка туугандарыма дагы бул ниетим жаккан жок: “Аял киши ушул ишти жасай алмак беле?” дешти. Бирок жолдошум мени колдоп, мен кызматка талапкерлигимди көрсөтүүнү чечтим”.

Ошол эле учурда туугандардын моралдык колдоосунун жоктугу аялдын жергиликтүү кеңештин депутаттыгына талапкерлигин көрсөтүү аракетинде жеңип өткүс тоскоолдук жаратышы мүмкүн. Туугандары жана айылдаштары талапкер аялга ар кандай моралдык кысым көрсөткөн учурлар бар,

СУНУШ

Аялдар чыр-чатактарды жөнгө салуу жана медиация боюнча көндүмдөргө муктаж. Айланасындагы чөйрөнүн колдоосун кеңейтүү үчүн аялдарга өзүн укуктун өз алдынча субъектиси, анын ичинде саясий субъект катары көрсөтүү көндүмдөрүн өркүндөтүүгө жардам берүү сунушталат. Аялдын экономикалык жигердүүлүгүн кеңейтүү, анын үй-бүлөдөгү таасирин күчөтүп, коомдук активдүүлүктү колдогон жүйөлөрүн талашсыз кылуу үчүн акы төлөнүүчү жумушка тартуу мындай позициянын пайдубалы катары болушу керек. Бул аялдын айлана-чөйрөдөгү саясий ишмердүүлүгү үй-бүлөнүн кызыкчылыгына доо кетирет деген кооптонууну азайтууга жардам берет. Бул үчүн каржылык сабаттуулук, жеке жана коомдук жашоонун ортосундагы тең салмактуулукту орнотуу үчүн убакытты башкаруу, үй-бүлөлүк чыр-чатактарды башкаруу, чыр-чатактардын алдын алуу жана медиация, эристика – талаш-тартыш жана ынандыруу өнөрү, эл алдында сүйлөө өнөрү өңдүү “жумшак көндүмдөрдү” өркүндөтүү керек.

алар өз позициясын “бул келин, сырттан келген адам, бул жерде туулуп-өспөгөндүктөн жамааттын атынан сүйлөөгө моралдык укугу жок” деп түшүндүрүшкөн. Туугандары аял

талапкердин мотивациясын баамдоо, эркектерди жана аялдарды жергиликтүү саясатка түрткөн себептерди түшүнүү боюнча иштер жүргүзүлүшү керек. Атап айтканда, аял талапкерлер айылдын көйгөйлөрүн чечүү үчүн кеңешке кирүүгө умтулат, ошол эле учурда көпчүлүк эркектер айылдын ресурстарын бөлүштүрүүгө жетүү мүмкүнчүлүгүнө умтулушат деген сөздүн канчалык деңгээлде туура экендигин талдоо;

- аялдардын чарбаны башкарууга катышуусу боюнча исламдын позициясы: диниятчылар менен пикирлерди талкуулап, аялдардын жергиликтүү жамаатты башкарууга катышуусун колдогон, диндин принциптерине негизделген бирдиктүү

позицияны иштеп чыгуу маанилүү;

- аялдардын финансыны жана кызмат көрсөтүүнү башкаруу чөйрөсүндөгү натыйжалуулугу: финансыны жана кызмат көрсөтүүнү башкаруу процессинде аялдардын натыйжалуулугун баалоочу сапаттуу жана сандык изилдөөлөрдү жүргүзүү маанилүү;
- аялдарга ишеним: сапаттуу жана сандык изилдөөлөрдү жүргүзүп, калктын аялдарга болгон ишениминин жогорку деңгээлин тастыктоо маанилүү (мисалы, коом аялдарга келечек муундун ден соолугун жана тарбиясын ишенип берет, демек стратегиялык маселелерди да ишенип бере алат).

талапкердин ФАПтын имаратында илинип турган баннерин айрып, таштанды челекке ыргытышкан; “өз ордунду билип жүр” деп эскертишкен, талапкерлигин алып салууну жана арызын кайтарып алууну талап кылышкан. Албетте, бул кырдаал гендердик басмырлоонун ачык-айкын мисалы, бирок бул жерде басмырлоого гендердик фактордон тышкары, “өзүбүздүкү-бөтөн” деген белги боюнча бөлгөн регионализм фактору да кошулган.

АСАДОВА Анара (<https://youtu.be/JvdLWRH9i5A>): “Кантип өзүнө өзү ишенүүгө болот? Иш аркылуу. Биз “Бал-каймак” сүт азыктарын өндүрүүчү топ уюштурдук. Буга чейин биз куруттун бир гана түрүн билчүбүз, эми сегиз түрүн билип калдык, продукциябыздан бренд жасадык, жакшы сатабыз жана бул өзүбүзгө болгон ишенимди жаратты”.

Тоскоолдуктар: иш жүзүндө

Коомчулукта аялдардын жергиликтүү саясаттагы ролун четке кагуу дагы деле болсо көрүнүп турат, бирок бардык жергиликтүү жамааттардын бир жактуу позициясы болуп саналбайт.

Көптөгөн жамааттар үчүн аялдардын ролун үйдүн жана үй-бүлөнүн түйшүгү менен чектеген стереотиптер көйгөйү актуалдуу бойдон калууда. Депутаттыкка талапкерлер төмөнкүдөй стереотиптүү сөздөрдү мисал келтиришти: “жергиликтүү менталитет аялды ашканадан чыгарбайт”; “көп адамдар саясат эркектин иши деп ойлошот”; “жергиликтүү жамаат тарабынан колдоо аз, “бул квота аркылуу бир добушка ээ болуп, депутат болосуң” деп шылдыңдаган учурлар бар”. Бирок, “ар бир адам бирдей укукка ээ болушу керек жана эркектер да, аялдар да басмырланбашы керек”; “биз Кыргызстандын жарандарыбыз, биз теңбиз”; “биз аракет кылышыбыз керек, бири-бирибизди колдоп, бир команда болушубуз керек”; “биз жалпы максатты көрүп, биригишибиз керек” деген пикирлер да сейрек эмес. Ошентип, жамааттын пикири экиге бөлүндү. Айрым жамааттарда мындай бөлүнүү айрыкча жаштарда байкалат: эркектерден турган жаштар топтору аялдарды ачыктан-ачык коркутуп, аларга бут тосуп, каршы иш жасаган учурлар кездешет, ошол эле маалда жаштар аралаш гендердик курам менен биригип, шайлоого бирдиктүү жаштар тобу катары болуп барган учурлар да бар.

Кошумча жана бир кыйла карама-каршылыктуу

фактор – бул добушту сатып алуу маселесинде милдеттенмелерге өзгөчө, бурмаланган көз караш. Тилекке каршы, добушун саткан шайлоочулардын аз эмес бөлүгү башка пикирде болсо да “сөзгө туруш керек” деп эсептешет: “Айрым шайлоочулар аялдарды колдошот, бирок көнгөн адаты менен, же добушун сатканы үчүн эркектерге добуш беришет”. Ошентип, добуш берүү укугун акчага алмаштыруу жарандардын чыныгы приоритеттеринен жана ой-пикирлеринен басымдуулук кыла баштайт.

Айрым жамааттарда кыз-келиндердин шайлоого катышуусун кескин түрдө колдобогон улгайган аялдарды өзүнчө максаттуу аудитория катары аныктоо зарыл. Анткени бул аялдарды каршылыгы эркектердин каршылыгына караганда алда канча күчтүү болот.

Аялдардын шайлоого катышуу үчүн финансылык мүмкүнчүлүктөрү азыраак

Айыл жериндеги аялдарда эркектерге караганда шайлоого катышуу үчүн зарыл болгон финансылык ресурстары кыйла чектелүү болгону талашсыз. Шайлоо өнөктүгүн өткөрүү үчүн каражат табуу эркектерге жеңилерээк. Көптөгөн жамааттарда эркектер жубайынын жана башка үй-бүлө мүчөлөрүнүн макулдугусуз, шайлоо фондун түзүү үчүн үй-бүлөлүк бюджеттен акча каражаттарын ала алышат. Финансылык чечимдерди кабыл алууда аялдарда мындай эркиндик бир кыйла аз, ошондуктан көптөгөн аял талапкерлер маянасынын бир бөлүгүнө гана таянууга же досторунун өтө жупуну салымдарына үмүт артууга аргасыз болушат. Үгүт маалында аял талапкерлер чыгымдардын ордун толтурууда, мисалы, транспортко кеткен чыгымдарды, ошондой эле үгүтчүлөрдүн кызматына акы төлөөдө кыйынчылыктарга дуушар болушкан.

“Туугандарым мени колдошту, бирок башка талапкерлерди колдогондой болгон жок: алар шайлоочуларды ташышкан жок, шайлоо күнү үгүт иштерин активдүү жүргүзүшкөн жок, УШКнын кире беришинде туруп, келгендерден добушун берип коюуну суранышкан жок. Бул алар тараптан туура болду. Ушундай мыйзам бузуулардын бардыгын токтотуш керек деп эсептейм. Натыйжада, татыктуу депутаттар эмес, командасы жигердүү иштеп бергендер (шайлоочуларды ташып келип, убада берип, дасторкон жайгандар ж.б.) шайлоодон өтүп кетүүдө”.

Ошол эле учурда, бул фактор аял талапкерлерге болгон ишенимдин жогорулашына өбөлгө түздү, дээрлик бардык жамааттар аялдар добуштарды сатып алууга көп жол бербейт деп

ишенишет: “Аялдар добуштарды сатып албайт, анткени алардын арасында ишкерчилик менен алектенгендер аз, добуш сатып алууга чөнтөгү төп келбейт, анын үстүнө буга мыйзам тарабынан да тыюу салынган”.

СУНУШ. Аял шайлоо өнөктүгүнө катышууну күн мурдатан чечип, өзүнүн шайлоо фондун каржылоо булактарын алдын ала пландаштырышы керек. Аялдын ансыз деле чакан айлык акысы шайлоо өнөктүгүн каржылоонун бирден-бир булагы болуп калбашы керек. Бул жагынан алганда, жумшак көндүмдөрдү өркүндөтүү, анын ичинде финансылык сабаттуулукту жогорулатуу да пайдалуу болот. Мындан тышкары, аялдар саясий активдүүлүгүн жогорулатуу үчүн кошумча каражат тартуу, өнөктөштөрдүн жана санаалаштардын чөйрөсүн түзүү боюнча билимге муктаж.

Мындай комплекстүү окуунун ийгиликтүү мисалын Кыргызстандын түрдүү аймактарынан чогулган 50 аял үчүн уюштурулган Депутаттын мектеби көрсөтө алды. Бул Мектепти Швейцария Өкмөтү каржылап, ӨСИ ишке ашырган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору уюштурган. Мектептин программасы шайлоо процесси жөнүндө өзгөчө билимди, депутаттын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ролу жөнүндө билимди да, ошондой эле “жумшак көндүмдөрдү” жана психологиялык жардамды да камтыйт.

Ошондой эле аталган долбоор КР Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясына жергиликтүү кеңештин депутаттыгына талапкерлер үчүн колдонмону иштеп чыгууга жардам берди, алдагы маалыматтык өнөктүктүн алкагында жигердүү жайылтылды. Маалымат өнөктүгүнүн жүрүшүндө өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн ар кандай долбоорлорунун колдоосу менен алынган продуктуларды колдонуу координациялоонун жана синергиянын жакшы мисалы болуп калгандыгын белгилей кетүү керек.

Аялдарга караганда эркектерде шайлоочулар менен бейформалдуу баарлашуу, бош убактысын өткөрүү мүмкүнчүлүгү көбүрөөк, аларга коомдук мейкиндиктер жеткиликтүү, бул болсо эркектерге шайлоочуларды тартып, аларды ынандырууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет

алдындагы үгүт иштери талапкерлердин шайлоочулар менен расмий жолугушуу форматында эмес, бейформалдуу баарлашуу форматында жүргүзүлөт. Бул жаатта эркектерде көбүрөөк мүмкүнчүлүктөр бар. Мисалы, эркектер бейформалдуу топторго биригишип, мончодо, чайканада, күрөш залында, футбол талаасында үгүт иштерин жүргүзүшөт. Көпчүлүк айылдарда аялдар үчүн мындай жайлар дээрлик жок, ал эми аялдар болсо үгүт жүргүзүүнүн мындай бейформалдуу ыкмаларын добушту сатып алуу катары баалашат: “Добуштарды көбүнчө эркектер сатып алышат, аларда финансы каражаттары гана эмес, түрдүү спорттук-көңүл ачуучу иш-чараларды уюштуруу өңдүү башка аспаптар да бар”. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоочулар менен жолугушууларды өткөрүү үчүн жер бөлүп берүү тууралуу мыйзамдардагы формалдуу талап аткарылганы менен, көпчүлүк жамааттарда чоң натыйжа бере албаганы кырдаалды тереңдетүүдө: жер бөлүнүп берилгени менен, бул жолугушууларга бардык эле жерде адамдар келе бербейт.

Мындай жамааттарда аял талапкерлер эркек талапкерлерге салыштырмалуу утулуп калары алдын ала эле белгилүү: “Айыл өкмөтү шайлоочулар менен жолугушуунун графигин түзүп бергени менен, айрым жерлерде эл чогулган жок жана шайлоочуларыбызга программабызды сунуштоо биз үчүн кыйын болду”. Эмне үчүн адамдар талапкерлер менен расмий жолугушууларга (эркек да, аял да талапкерлер менен) оңою менен келбегени жөнүндө объективдүү маалыматтар чогултулган жок, бирок айрым талапкерлердин демилгелүү жүрүм-туруму (алар шайлоочулардын үйүнө азык-түлүк көтөрүп барышат, чай ичүүгө чакырышат, көңүл ачуучу иш-чараларды өткөрүшөт) жамааттардын бир бөлүгүнүн шайлоо өнөктүгүнүн маңызы тууралуу көз карашын түп тамырынан өзгөрттү. Үгүт өнөктүгү шайлоочуга жагынуу үчүн эмес, талапкердин программасы менен таанышуу максатында өткөрүлө турганы унутулуп бараткансыйт.

СУНУШ. Жергиликтүү кеңештин ишине аялдар канчалык аз катышса, айылдын деңгээлинде аялдар үчүн кызмат көрсөтүүлөр ошончолук азыраак болот. Ал эми мындай кызмат көрсөтүүлөр канчалык аз болсо, аялдын өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрү да ошончолук аз болот. Мындай көрүнүшкө чекит коюу керек. Бул маселедеги эволюциялык өзгөрүүлөр узак убакытты талап кылат, ошондуктан, кийинки шайлоо циклине карата, эркектер үчүн да, аялдар үчүн да үгүт жүргүзүү үчүн бирдей аянтчаларды жана каналдарды түзүү жөнүндө

Көптөгөн элеттик жамааттарда шайлоо

маселени жакшылап чечүү керек. Балким, ЖӨБ органдарынын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын иштеп чыгуу методикасы ушул программалардын гендердик сезимталдыгына, айрыкча кызмат көрсөтүүлөргө бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга карата атайын талаптарды камтышы керек.

Мындай комплекстүү окуунун ийгиликтүү мисалын Кыргызстандын түрдүү аймактарынан чогулган 50 аял үчүн уюштурулган Депутаттын мектеби көрсөтө алды. Бул Мектепти Швейцария Өкмөтү каржылап, ӨСИ ишке ашырган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору уюштурган. Мектептин программасы шайлоо процесси жөнүндө өзгөчө билимди, депутаттын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ролу жөнүндө билимди да, ошондой эле “жумшак көндүмдөрдү” жана психологиялык жардамды да камтыйт.

Ошондой эле аталган долбоор КР Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясына жергиликтүү кеңештин депутаттыгына талапкерлер үчүн колдонмону иштеп чыгууга жардам берди, ал дагы маалыматтык өнөктүктүн алкагында жигердүү жайылтылды. Маалымат өнөктүгүнүн жүрүшүндө өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн ар кандай долбоорлорунун колдоосу менен алынган продуктуларды колдонуу координациялоонун жана синергиянын жакшы мисалы болуп калгандыгын белгилей кетүү керек.

Аялдарга караганда эркектерде шайлоочулар менен бейформалдуу баарлашуу, бош убактысын өткөрүү мүмкүнчүлүгү көбүрөөк, аларга коомдук мейкиндиктер жеткиликтүү, бул болсо эркектерге шайлоочуларды тартып, аларды ынандырууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет.

Көптөгөн элеттик жамааттарда шайлоо алдындагы үгүт иштери талапкерлердин шайлоочулар менен расмий жолугушуу форматында эмес, бейформалдуу баарлашуу форматында жүргүзүлөт. Бул жаатта эркектерде көбүрөөк мүмкүнчүлүктөр бар. Мисалы, эркектер бейформалдуу топторго биригишип, мончодо, чайканада, күрөш залында, футбол талаасында үгүт иштерин жүргүзүшөт. Көпчүлүк айылдарда аялдар үчүн мындай жайлар дээрлик жок, ал эми аялдар болсо үгүт жүргүзүүнүн мындай бейформалдуу ыкмаларын добушту сатып алуу катары баалашат: “Добуштарды көбүнчө эркектер сатып алышат, аларда финансы каражаттары гана эмес, түрдүү спорттук-көңүл ачуучу иш-чараларды уюштуруу өңдүү башка аспаптар да бар”. Жергиликтүү өз

алдынча башкаруу органдарына шайлоочулар менен жолугушууларды өткөрүү үчүн жер бөлүп берүү тууралуу мыйзамдардагы формалдуу талап аткарылганы менен, көпчүлүк жамааттарда чоң натыйжа бере албаганы кырдаалды тереңдетүүдө: жер бөлүнүп берилгени менен, бул жолугушууларга бардык эле жерде адамдар келе бербейт.

Мындай жамааттарда аял талапкерлер эркек талапкерлерге салыштырмалуу утулуп калары алдын ала эле белгилүү: “Айыл өкмөтү шайлоочулар менен жолугушуунун графигин түзүп бергени менен, айрым жерлерде эл чогулган жок жана шайлоочуларыбызга программабызды сунуштоо биз үчүн кыйын болду”. Эмне үчүн адамдар талапкерлер менен расмий жолугушууларга (эркек да, аял да талапкерлер менен) оңою менен келбегени жөнүндө объективдүү маалыматтар чогултулган жок, бирок айрым талапкерлердин демилгелүү жүрүм-туруму (алар шайлоочулардын үйүнө азык-түлүк көтөрүп барышат, чай ичүүгө чакырышат, көңүл ачуучу иш-чараларды өткөрүшөт) жамааттардын бир бөлүгүнүн шайлоо өнөктүгүнүн маңызы тууралуу көз карашын түп тамырынан өзгөрттү. Үгүт өнөктүгү шайлоочуга жагынуу үчүн эмес, талапкердин программасы менен таанышуу максатында өткөрүлө турганы унутулуп бараткансыйт.

СУНУШ. Жергиликтүү кеңештин ишине аялдар канчалык аз катышса, айылдын деңгээлинде аялдар үчүн кызмат көрсөтүүлөр ошончолук азыраак болот. Ал эми мындай кызмат көрсөтүүлөр канчалык аз болсо, аялдын өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрү да ошончолук аз болот. Мындай көрүнүшкө чекит коюу керек. Бул маселедеги эволюциялык өзгөрүүлөр узак убакытты талап кылат, ошондуктан, кийинки шайлоо циклине карата, эркектер үчүн да, аялдар үчүн да үгүт жүргүзүү үчүн бирдей аянтчаларды жана каналдарды түзүү жөнүндө маселени жакшылап чечүү керек. Балким, ЖӨБ органдарынын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын иштеп чыгуу методикасы ушул программалардын гендердик сезимталдыгына, айрыкча кызмат көрсөтүүлөргө бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга карата атайын талаптарды камтышы керек.